

foto's Daan Mulder

Heg die erg rigouereus is aangepakt.

Maasheggen: cultuurhistorie in een modern jasje

Kilometers heg slingert zich door het Brabantse landschap: het Maasheggengebied. Maar in die slinger zijn in de loop der tijd wat gaten ontstaan. Door grove beheermaatregelen of juist het gebrek daaraan. Zonde, vindt een groot aantal gebiedspartijen. Samen startten zij het Integraal Gebiedsprogramma (IGP) Maasheggen. Doel: het historisch landschapsbeeld terugbrengen met duurzaam beheer van nu.

— Lotty Nijhuis (journalist)

> De regen daalt gestaag neer op het Brabantse land. De januarilucht is grauw en een beetje troosteloos. De dooi heeft ingezet, de witte deken is verdwenen, wat rest is een modderig landschap. Maar wat we vandaag gaan zien is echt prachtig, wordt ons door Robert Ceelen verzekerd. Hij leidt ons rond, en uit ieder woord van zijn verhaal spreekt een persoonlijke passie. Maar Ceelen is ook vooral professioneel nauw betrokken bij het Maasheggengebied. Vanuit de Stichting Heg-en-Landschap. Maar ook vanuit zijn eigen adviesbureau, Elfenboom, opgezet vanuit de frustratie dat kennis en praktijk soms zo slecht op elkaar aansluiten. Of zoals hij zelf zegt: “Er zijn heel veel mooie rapporten, maar buiten is het soms een bende.” Vandaag laat hij zien hoe hier het achterstallig onderhoud wordt aangepakt.

Heggen in de hoofdrol

We staan aan de rand van de uiterwaarden langs de Maas, waar zich van Cuijk tot aan Maashees het Maasheggengebied uitstrekt. Dertig kilometer aan cultuurhistorie. Want niet alleen kastelen, ook landschap is cultuurhistorie, benadrukt Ceelen, terwijl hij de rivierduinen met hakhout aanwijst. Een hakhoutwal van wellicht vierhonderd jaar oud. Een relict uit een ver verleden, toen de eiken met zekere regelmaat werden gekapt omdat de bakkers-oven er zo goed op brandde. Maar bovenal een verleden waarin heggen een

Heg raakt ingepakt door sleedoorn.

Robert Ceelen bij hakhoutwal.

glansrol speelden, als natuurlijke weidebegrenzing zodat boeren hun vee ook weer terugvonden waar zij het hadden achtergelaten. Als we dieper de uiterwaarden inrijden, zien we ze vanzelf in het landschap opdoemen: heggen langs de weg, heggen langs de wei, heggen langs het akkerland. En meteen tekent het verschil, en daarmee het probleem, zich duidelijk af. Ceelen legt uit: “De heggen zijn deels in handen van Staatsbosbeheer en deels in handen van particulieren. Soms is er jaren niets aan onderhoud gedaan, op andere plekken zijn de heggen ‘over-onderhouden’. Zeker boeren willen, om overlast te voorkomen, nog weleens met de botte bijl – de klepel – te werk gaan.”

Maar die heggen vertegenwoordigen wel een bijzondere cultuurhistorische waarde, en dat geldt eigenlijk voor het hele Maasheggengebied. Om het landschap weer in zijn oude glorie te herstellen én te houden, heeft een groot aantal partijen de handen ineen geslagen. Van Staatsbosbeheer, gemeenten en provincie tot IVN, agrarische natuurverenigingen en ZLTO. Het resultaat, het IGP Maasheggen, vormt de basis van waaruit alle betrokken partijen een aantal projecten uitvoeren. Eén van die projecten is het Herstelplan Maasheggen 2012-2013 van Staatsbosbeheer, waarmee de terreinbeheerder de cultuurhistorische parel met haar 85 kilometer aaneengesloten heg wil herstellen en duurzaam in stand wil houden.

Meerdere doelen

En dat is geen overbodige luxe. Het achterstallig onderhoud blijkt in de loop der jaren flink te zijn opgelopen. Gebeurt er niks, dan is het vroeg of laat met de heggen gedaan, vertelt

Ceelen. Hij voerde samen met Lex Roeleveld van het bureau Heggen de inventarisatie uit die de basis vormt voor het herstelplan en bracht het gebied nauwgezet in kaart. Wijzend: “Er ontstaat vaak veel vlier- en sleedoornopslag die de oude heg van meidoorns inpakt. Doe je niks, dan verdwijnt de originele heg. Daarom wordt de sleedoorn in een cyclus machinaal weggezaagd en op die manier tijdelijk teruggedrongen. Daardoor krijgen meidoorn en kardinaalsmuts weer even de kans. Dat is een keuze die je maakt, om de cultuurhistorie in stand te houden.”

Knotessen

Heggen werden voornamelijk gevuld met doornstruiken zoals meidoorn, maar ook essen zijn rijk aanwezig in het Maasheggenlandschap. Essen zijn echter rijk aan vitamines, legt Ceelen uit. “Het vee begint er dus direct aan te vreten. Daarom zul je ze nooit als afscheiding in weilanden met vee aantreffen.” Even verderop wordt een rij essen geknot; volwassen bomen die het waard zijn om als opgaande boom behouden te blijven. Er is juist op dit moment een aannemer met zijn motorzaag in de weer, de bomen in bijzonder grillige vormen zegend. Niet omdat het mooi is, maar om zoveel mogelijk opbrengst te kunnen genereren – zoals vroeger. Zo wordt een nieuwe generatie knotbomen gecreëerd.

Aan de andere kant van de weg maken talrijke essen onderdeel uit van een heg. Om te voorkomen dat daar een bomenrij ontstaat in plaats van een heg, worden de essen in fases aan de onderkant afgezaagd. Sommige gaan dus als opgaande boom of als knotboom verder, andere

als hakhoutstoof. Ook worden de heggen, gefaseerd, in een bepaalde cyclus gesnoeid. Dat verlengt de levensduur, legt Ceelen uit. “Bij veel knotessen wordt nu achterstallig onderhoud uitgevoerd, soms gefaseerd om de sapstroom op gang te houden. Sommige van deze bomen zijn een paar honderd jaar oud. Opgaande essen van zo’n honderdvijftig tot tweehonderd jaar beginnen op hun retour te raken, terwijl hakstoven van vierhonderd jaar nog steeds vitaal zijn.”

Gelijktijdig met de heggen worden ook de poelen hersteld, vroeger aangelegd als drinkplaats voor vee en dus eveneens een stukje cultuurhistorie. Maar kregen de poelen vroeger een plekje in de schaduw, nu worden ze juist aan de zonkant aangelegd. Voor de amfibieën, vertelt Ceelen. Een subtiel verschil, maar kenmerkend voor de aanpak binnen het IGP. “We willen het gebied herstellen, maar wel mét de functies van nu. Dat betekent niet alleen cultuurhistorie, maar ook natuur, behoud en herstel van genenbronnen, recreatie.” Daarom worden autochtone bomen teruggebracht, zoals de zwarte populier en fladderiep. Dichte struweelhagen worden in stand gehouden voor vogels. Ook wordt het beheer intensiever uitgevoerd bij randheggen, langs wegen en agrarisch land. En waar veel wandelaars passeren, worden heggen net wat lager gesnoeid, zodat zij een mooi zicht op het landschap behouden.

Vrijwilligers en boeren

Zoveel doelen vragen ook de betrokkenheid van evenzoveel partners. Binnen het IGP wordt dan ook nauw de samenwerking gezocht met allerlei gebiedspartijen, vooral met boeren. Het

is belangrijk iedereen te betrekken, meent Piet Hopman, projectleider vanuit Staatsbosbeheer. Vooral de belangen van boeren liggen nog wel eens anders, er bestaat een spanningsveld tussen de kleinschaligheid en landbouw. “Om het landschap toch in stand te houden heb je dus een structurele vergoeding nodig, er moet voor een boer wel wat tegenover staan. Ook is er aandacht nodig voor de manier waarop boeren het beheer uitvoeren. Dat gebeurt niet altijd goed, want klepelen blijft toch het goedkoopste. We proberen dit nu gezamenlijk op een goede manier van de grond te krijgen. De samenwerking met boeren gaat steeds beter.”

En dan is er natuurlijk ook de rol van vrijwilligers. “Vrijwilligers kunnen natuurlijk nooit doen wat de professionele aannemer doet, maar ze zijn belangrijk voor het draagvlak.

Applicatie

Cultuurlandschap betekent per definitie onderhoud, merkt Ceelen aan het eind van de rit op. Uiteindelijk is het doel de landschapselementen te herstellen, en dan te gaan naar een cyclus van beheer. Daarvoor worden kosten nog moeite gespaard, lijkt het. Want per heg, per boom zelfs, worden de maatregelen opgesteld. Ceelen vist een vuistdik onderhoudsboek achter uit zijn auto, de leidraad voor de aannemer. Het is de geprinte versie van de gemaakte selectie aan maatregelen uit het digitale onderhoudsplan. Ceelen heeft sinds 2005 een digitale applicatie voor landschapselementen in ontwikkeling, BOOM, Beheer en Onderhoud Op Maat. De applicatie ligt ten grondslag aan het herstelplan en helpt beheer, planning en management te ondersteunen. Op deze manier wordt beleid en praktijk dichter bij elkaar gebracht. Ceelen: “We

Open structuur na vlechten Maasheggenstijl.

Ze zijn je visitekaartje, de ambassadeurs van het landschap,” aldus Ceelen. Hij neemt ons mee naar weer een ander soort heg. Eentje die beslist niet op een natuurlijke manier tot stand is gekomen. Het werk van vrijwilligers dus, die het zogenoemde maasheggenvlechten weer tot leven brengen. Een traditie die nog tot het begin van de vorige eeuw in de praktijk werd gebracht. Vooral als nevenberoep voor kleine boeren, die de heggen vlochten voor zichzelf en hun grotere collega’s. Bij het heggenvlechten worden takken ingehakt en omgebogen; de boom groeit gewoon door. Het levert een prachtige dichte heg, en daarmee een prima veekering op. Maar het is een tijdrovende en kostbare bezigheid, want een team vlecht ongeveer 1,5 meter heg in één uur. Binnen het reguliere beheer veel te kostbaar, maar dankzij enthousiaste vrijwilligers zijn de vlechtheggen nu toch weer terug in het landschap.

zijn begonnen voor Waterschap Aa en Maas, inmiddels is het verder doorontwikkeld. In het programma wordt alle relevante informatie bij elkaar gebracht om gedetailleerde aansturing in de praktijk mogelijk te maken. Informatie over flora en fauna, bijzondere soorten. En natuurlijk over cultuurhistorie. Maar ook recreatie: moet ergens bijvoorbeeld een doorkijkje komen, of juist een gevlochten heg? Informatie over het beschikbare budget, kengetallen. Het zit er allemaal in.” Al met al wordt er heel veel informatie in de applicatie vastgelegd, op een interactieve manier. Feedback wordt verwerkt en gegevens geactualiseerd. “Het belangrijkste is om het nu goed te organiseren, dan heb je er jaren plezier van. Samen met alle partners komen we zo tot de beste resultaat van onderhoud waarin plaats is voor alle gestelde doelen.”

Toekomstmuziek

Want eigenlijk is het bijna het wiel opnieuw uitvinden. Veel kennis die vroeger onderdeel was van de dagelijkse praktijk, is in de loop der tijd verloren gegaan. Maar door samen te werken en te doen is er de afgelopen jaren al bijzonder veel informatie opnieuw verzameld en vastgelegd. De applicatie lijkt daarbij een bruikbare tool om met elkaar te komen tot een duurzame instandhouding van het heggebied – maar het is slechts een hulpmiddel benadrukt Ceelen, want uiteindelijk moet de uitvoer goed gebeuren.

Informatie uitwisselen lijkt dus het sleutelwoord. Hopman kan zich daarbij aansluiten. “Kennis delen over hoe de heggen beheerd moeten worden, dat is de opgave die er ligt. Samen met andere betrokkenen, zoals gemeenten en boeren. Veel heggen liggen op de grens van eigendommen, hebben twee eigenaren. De afstemming over het beheer gebeurt nu nog onvoldoende.” En dan mag ook de waardering vanuit de streek nog wel wat worden vergroot. Voor burens is het dagelijkse kost, dit grootste aaneengesloten heggebied van Nederland, zij zien nauwelijks de waarde van het landschap. “Wat dus denk ik nog moet gebeuren, is mensen bewust maken. Niet de recreanten, die weten het vaak wel, maar vooral de bewoners. Als ze het leren waarderen hebben ze er ook meer voor over; de bewoners moeten weer trots worden op hun landschap.” <

Lotty Nijhuis, redactie@vakbladnbl.nl

Meer info:

www.gehegdaanmaasheggen.nl
www.hegenlandschap.nl

NK Maasheggenvlechten

Ruth Bakkenes, Stichting Landschapsbeheer Boxmeer en IVN De Maasvallei: “Acht jaar geleden hebben we, samen met de Stichting Heg-en-Landschap, het initiatief genomen voor een jaarlijks kampioenschap Maasheggenvlechten. Het was meteen een succes, en vorig jaar hebben we maar liefst 8000 bezoekers mogen ontvangen. Dat zijn voor de helft mensen uit de regio die ook komen voor het nevenprogramma met onder andere schapen, trekpaarden en veel kinderspel. Daarnaast komen veel mensen van verder weg speciaal voor het vlechten. We bereiken hiermee veel draagvlak voor de Maasheggen, en we hebben het oude ambacht weer terug. Met lokale vrijwilligers bereiden we de 120 deelnemers, waaronder ook veel bestuurders, voor in verschillende oefensessies. Dit jaar alweer het 8e NK, op zondag 10 maart in Oeffelt.”

www.maasheggen.nl